

Badiiy tarjimada milliylikni ifodalashning o'ziga xos xususiyatlari

Xolliyev Shaxzodbek UrDU o'qituvchi
Jumaniyozov Xasanbek UrDU o'qituvchi

Kalit so'zlar: milliy kolorit, realiyalar, uslub, epitet

"Adabiy tarjima - bu tarjima faoliyatining alohida sohasi bo'lib, u badiiy asarlarni bir tildan boshqa tilga yozma tarjima qilishdir" [URL: <http://www.effectiff.com/hudozhestvenn-perevod1>.]

Tarjimonning roli realiyani tan olish va ularni o'rganilayotgan til madaniyatida tushunarli qilish qobiliyatidan iborat.

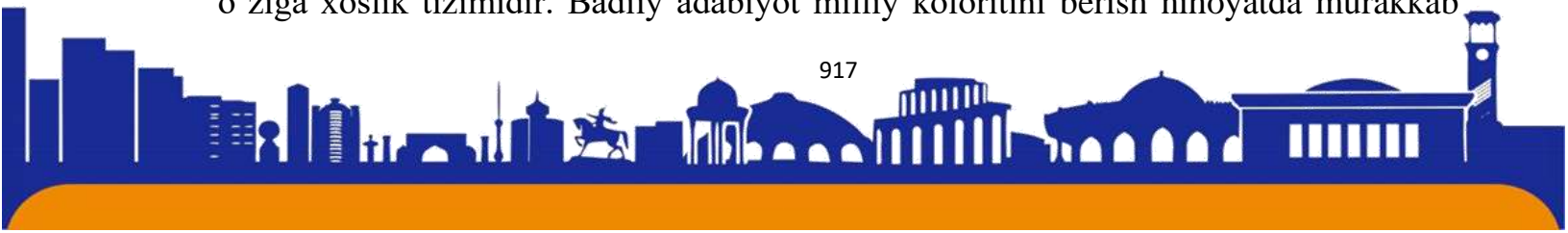
Ushbu turdagi tarjima o'ziga xos xususiyatlarga ega:

1. So'zma-so'z yo'qligi
2. Badiiy troplarning tarjimasi
3. Uslub, madaniyat va davrga muvofiqligi

Badiiy matnni tarjima qilishda tarjimon mazmunning barcha boyligini, asl nusxaning emotsional- ekspressiv va estetik qiymatini yetkazishi va tarjima matnining o'quvchilarga ta'sirini asl nusxaning asl auditoriyaga ta'siriga yaqinlashtirishga harakat qilishi kerak. Ammo ko'pincha tarjimon hal qilinishi kerak bo'lgan va kerakli natijaga erishishga to'sqinlik qiladigan ko'plab muammolarga duch keladi. Shunday masalalardan biri madaniy realiyalardir. Realija tarjimada alohida qiyinchilik tug'diradi, chunki ular manba tilga mutlaqo tanish, ammo maqsadli tilga emas.

Tarjima qilib bo'lmaydigan asar yo'k. Shu bilan birga, tarjima qilish qiyin bo'lgan asarlar mavjudligini tan olmagan tarjimon xam yo'q. Tarjimonlik talanti katta rol o'ynaydi. Lekin bu yerda gap faqat tarjimonlik talanti haqida emas, balki, talantli tarjimonlarni xam ba'zan qiyin axvolga solib kuyuvchi mushkulotlar haqidadir.

Milliy kolorit, yoki boshqacha qilib aytganda milliylik - bu badiiy adabiyotlarda til vositalari bilan ifodalanadigan xamda obrazli tizimda mujassamlanadigan milliy o'ziga xoslik tizimidir. Badiiy adabiyot milliy koloritini berish nihoyatda murakkab

vazifadir. U bilan tarjima san'atining ko'p masalalari (uslub, frazeologiya va shu kabilar) boglangan. Milliy koloritning namoyon bo'lishi turli asarlarda turlichadir. Uni ifodalash ularning mavzusiga va janriga bog'liqdir. "Yaqin" va "uzoq" tillardan tarjima qilish umumiy muammoning yechimida o'z vazifalarini ilgari suradi. Shu sababli milliy koloritni berish muammolarini to'liq yoritish uchun ayrim muammolarni o'rganish darkor.

Ko'rib chiqilayotgan muammo turli janrlardagi materiallarni yoki davrlar bo'yicha, yoki tillar bo'yicha, yoki ayrim mualliflarning asarlari bo'yicha qilinadigan tadqiqotlarning ob'ektiga aylanishi lozim.

Bizning o'zbek tilidan ba'zan rus tili orqali, ba'zan esa to'g'ridan - to'g'ri fransuz tiliga qilingan tarjimalarni kuzatish quyidagi xulosalarga olib keldi, ya'ni:

Kishilarning turmush tarzi bilan bog'liq bo'lgan milliy koloritning tarkibiy qismlarini berish o'ziga xoslikning yorqin milliyligi sababli katta qiyinchiliklarni tug'diradi. Bu muammoni hal qilish ma'lum darajada xalqlarning territoriyal yaqinligiga bog'liqdir. Xalqlar bir - biridan qanchalik uzoq yashasalar, milliy koloritning ma'lum xususiyatlari ekvivalentini topish shunchalik qiyindir. Territoriyal yaqinlik turmush sharoitlarini, tarixi va madaniyatining o'xshashligini keltirib chiqaradi, bu narsa umumiy tushunchalarning paydo bo'lishiga olib keladi.

Realialarni berish usullarini tanlash ularning u yoki bu tilda tarqalganlik darajasiga bog'liqdir. Agar tarjimalar amaliyoti ikki xalqning o'zaro munosabatlarining boshlanishida turgan bo'lsa, ko'plab realialar chet ellik kitobxonga notanish bo'ladi. Bu kolda ularga izok berish zarur bo'ladi.

Realialarni, ismlarni, familiyalarni, geografik nomlarni berishda vositachi tilni chetlab utib, umumiy parallellarni topish orqali asliyatga (originalga) yaqinlashish kollari kuzatilib, bu usul o'zini to'liq oklaydi.

Na mazmun jihatidan, na shakl jihatdan boshqa tilda tegishli parallellari bo'lmagan milliy tus berilgan makol va matallarni ifolash katta qiyinchiliklar keltirib chiqaradi. Bu yerda barcha variantlardan - ekvivalentli hamda so'zma-so'z tarjimadan, yangi frazeologizmlarni lokalizatsiyalashdan va boshqalardan foydalanish mumkin. Tanlov kontekstga bog'liqdir.

Mazmuni tarkibidagi soʻzlarning mazmuniga aslo mos kelmaydigan idiomalarni tarjima qilish nikoyatda qiyindir. Turli tillarda idiomalar shakl va mazmun jihatidan bir-biriga mos kelishi mumkin, biroq ular bir - biriga ekvivalent bula olmaydilar. Ularni tanlash chet ellik kitobxonlarning soʻzlarni qanday idrok qilishlariga bogʻliqdir.

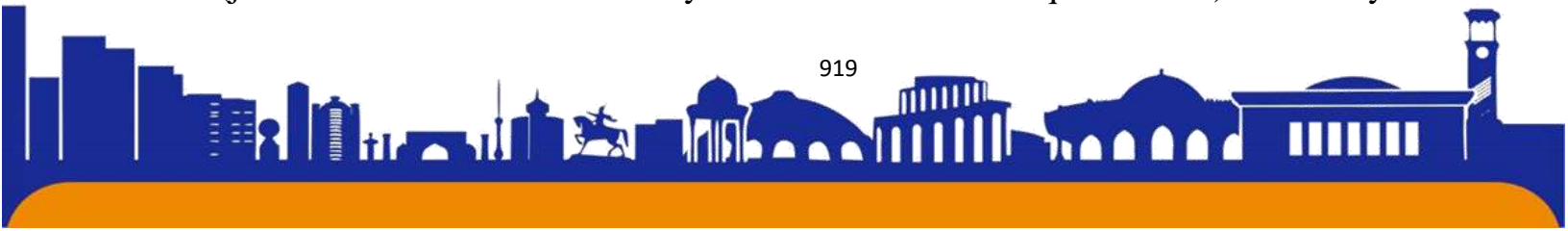
Qiyoslash, epitetlar, metaforalar hamda jonli vositalarni berishda kam tarjima qilinayotgan tilning, kam bu tarjimani qabul qilayotgan tilning normalarini kisobga olish darkor. Agar ular chet ellik kitobxonga yot boʻlsalar, ularni oddiy, tushunish oson boʻlgan soʻzlar bilan almashtirish lozim. Kitobxonlarning estetik idrokini kengaytiradigan va boyitadigan soʻzma-soʻz tarjima vositasiga nisbatan eʼtiborsizlik kilmaslik kerak.

Milliy koloritni berish koʻpincha vositachi til orqali amalga oshirilib, mazkur til bu muammoni yechish yoʻlidagi eng jiddiy toʻsiq hisoblanadi. Vositachi til yordamida amalga oshirilgan xar qanday tarjima, qanchalik darajada sifatli boʻlganidan qatʼiy nazar, asliyatning milliy “yoʻzini” toʻlaligicha aks ettira olmaydi. Biroq, real imkoniyatlardan kelib chiqib, biz vositachi til orqali qilingan tarjimalardan yuz oʻgira olmaymiz.

Yuqorida taʼkidlanganidek, tilshunoslikda realiyaka bevosita realiyani bildiruvchi soʻzlarni oʻz ichiga olgan toʻplam iboralari ham kiradi. “Baʼzi hollarda dastlabki matnda frazeologik birlikning qoʻllanilishi milliy madaniy kolorit imkoniyatlaridan foydalanishga, masalan, badiiy yoki publitsistik obraz yaratishga asoslanadi...” [Kazakova 2002: 133], in. bu holda realiyani tarjima qilish usulini tanlash muammosi eng keskindir. Shunday qilib, realiyani tarjima qilish masalasi qandaydir milliy rangga ega boʻlgan frazeologik birliklarni tarjima qilish muammolariga ham taʼsir qiladi.

Realiya-soʻzlarni tasniflashning asosiy tamoyillariga asoslanib, frazeologik reallik-frazeologik birliklarni tarjima qilishning asosiy usullarini ajratib koʻrsatish mumkin.

1) Mutlaq ekvivalentdan foydalanish. Agar manba tildagi va koʻriladigan tildagi frazeologik birliklar xalqaro realiyani oʻz ichiga olgan boʻlsa, bu usul mumkin (juft tillardan biri uchun oʻziniki yoki ikkalasi uchun boshqa birovniki): "Barcha yoʻllar

Rimga olib boradi" - "Barcha yo'llar" Rimga olib boradi".

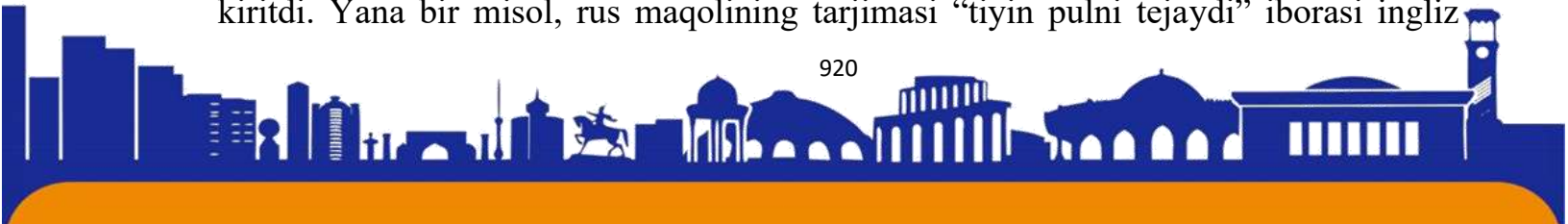
Eng yaqin kontent rejasi bilan ekvivalentdan foydalanish. Ushbu usul qo'llanilishi cheklangan, chunki u manba tilidagi realiyalarni maqsadli tilning Realialari bilan almashtirishni o'z ichiga oladi. Bunday tarjima milliy yoki vaqtinchalik lazzat bo'lmagan hollarda mumkin rollarni o'ynaydi va eng muhim element - bu kontent rejasi. Eng mashhur misol - rus maqolining "Samovaringiz bilan Tulaga boring" fransuzcha " Allez à Tula avec votre samovar " ekvivalenti bilan tarjimasi. Bunday holda, pragmatika buziladi.

Rangli neytral so'z yoki iboradan foydalanish. U tilda ekvivalent bo'lmaganda yoki rangning o'zgarishi ma'noning buzilishiga yoki frazeologik birlik va matnning o'zi o'rtasida keskin tafovutga olib keladigan hollarda qo'llaniladi. "Ushbu usulning misoli inglizcha "Qirolicha Anna tirik bo'lganida" (so'zma-so'z "qirolicha Anna tirik bo'lganida") iborasining "qadim zamonlarda" neytral ruscha iborasi bilan tarjimasi bo'lishi mumkin. Agar ibora so'zma-so'z ma'noda ishlatilsa va ma'lum bir tarixiy davrga ("qirolicha Anna saroyida") ko'rsatma bo'lsa, bu usul muallifning niyati bilan cheklanishi mumkin" [Kazakova 2002].

Izohdagi tushuntirish bilan so'zma-so'z tarjima qilish realiya frazeologik birligining rangini saqlab qolish va shu bilan birga mazmun rejasini etkazish uchun ishlatilishi mumkin. Ushbu uslub muvaffaqiyatli, chunki u ushbu turdagi til birligini tarjima qilishda asosiy maqsadga erishishga yordam beradi, lekin tarjimaning so'zma-so'zligi tufayli kamchilikka ega, bu mutlaqo tabiiy bo'lmasligi mumkin.

Izohda tarjima va tushuntirish bilan asl tildagi frazeologik birlikni keltirish. Ushbu uslub nisbatan kamdan-kam hollarda, asosan, oldingi usulning tavsifida keltirilgan holatlarga o'xshash hollarda qo'llaniladi. Bunday uslub qahramon yoki muallif nutqining rangini oshiradi, shuningdek, muallifning niyatiga muvofiq, qahramonning chet tilini bilishini ko'rsatadi (bu asl nusxa uchun chet tilidagi matnda berilgan iboralarga tegishli).

Milliy komponentni almashtirish bilan yarim kalkadan foydalanish asl nusxada yaratishdirmaterial tilida o'rganilayotgan til uchun yangi frazeologik birlik. Shunday qilib, rus tiliga "Moskva darhol qurilmadi" (ing. "Rim bir kunda qurilmadi") maqolini kiritdi. Yana bir misol, rus maqolining tarjimasi "tiyin pulni tejaydi" iborasi ingliz

tilidagi “mashinani tiyinlar va funt sterlinglar oladi” iborasi asosida “parvarish bo'lsa, rubl o'z-o'zidan g'amxo'rlik qiladi” iborasi. o'zlariga g'amxo'rlik qilish".

Demak, rangni saqlash va uzatish realiyani tarjima qilishdagi eng muhim vazifalardan biridir. Bu tarjimonlar duch keladigan juda keng tarqalgan muammo. “Rang... bu soʻzning oʻz referentining – u koʻrsatayotgan obʼektning maʼlum bir xalqqa, maʼlum bir mamlakat yoki hududga, maʼlum bir tarixiy davrga tegishliligi tufayli olgan rangidir. Bu referent boshqa mamlakatlar, xalqlar, davrlardan farqli oʻlaroq, maʼlum bir mamlakat yoki mintaqadagi madaniyat, turmush, anʼanalar, bir soʻz bilan aytganda, maʼlum bir tarixiy davrdagi realiya xususiyatlariga xosdir” [Vlaxov, Florin 1986: 114]. Aksariyat realiyalarga ega boʻlgan rang - bu realiyani lisoniy birliklarning butun massasidan ajratib turadigan xususiyatdir. Shunday qilib, realiya bilan ishlashda tarjimon, birinchi navbatda, Realiya rangini hisobga olishi kerak, uning tabiati tarjima texnikasini tanlashni belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYHATI

1. Vlaxov S., Florin S. Непереводимо е в переводе. М., 1980.
2. Mirzaev I.K. Проблемы передачи слов, обозначающих реалии французской жизни, на узбекский язык. Канд.диссертация. Ленинград, 1974.
3. Muravev V.L. Лексичекие лакуны.. Vladimir, 1975.
4. Shirinova R. Diniy realiyalarning badiiy tarjimada berilishi. Toshkent, “Mumtoz soʻz”, 2011.
5. Bellos D. La traduction de textes littéraires. Paris, Flammarion, 2012.
6. Leys S. L’expérience de la traduction littéraire : quelques observations, Bruxelles, Académie royale de langue et de littérature françaises de Belgique, 1992.

